

Dnieper Ukraine and West Ukraine has been shown, a comparative analysis of their views on the causes of the defeat in the fight for an independent united Ukrainian state has been performed.

Conclusion. *Social and political realities of the present give grounds to say that the Ukrainian society as a singleness moved ahead not too far in the understanding of its real unity and actual unification. So, there is still a vital task to set aspirations for unity in the broadest sense of this notion and then lay out scientific and theoretical concepts taking into account the multifaceted historical experience, including intellectual works by the Ukrainian national figures of the first half of the XX century.*

Key words: *Act Zluky, sobornisty, UPR, ZUNR, Directory, Ukrainian national liberation movement, socio-political thought, declarative character.*

Одержано редакцією 24.03.2020
Прийнято до публікації 19.05.2020

УДК: 82-94(443.61)«1927-1929»

DOI: 10.31651/2076-5908-2020-1-102-109

БЕРЕГОВИЙ Сергій Ігорович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, Національний університет харчових технологій,
Orcid ID: 0000-0002-5053-3767
e-mail: beregovoi_serg@ukr.net,

СИЛКА Оксана Захарівна,

доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін, Національний університет харчових технологій,
Orcid ID: 0000-0003-0406-1938
e-mail: omedalieva@ukr.net

БОРИС ЛАЗАРЕВСЬКИЙ ПРО ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЕМІГРАЦІЇ В ПАРИЖІ (за матеріалами щоденника «Ma Vie»: 1927–1929 рр.)

У статті вперше зроблено спробу частково висвітлити зміст одного із численних томів щоденникових записів російського та українського письменника, громадсько-культурного діяча української еміграції у 20 – 30-х рр. ХХ ст. Б. Лазаревського (1871–1936 рр.). У пропонованих матеріалах аналізується паризький «Щоденник» за 1927–1929 рр., зокрема, сфера повсякденного життя емігрантів.

Ключові слова. *Родина Лазаревських, паризька українська еміграція 20 – 30-х рр. ХХ ст., повсякденне життя*

Постановка проблеми. Через дослідження особистісного, громадського і творчого життя представників української еміграції 20 – 30-х рр. ХХ ст., проявів їхніх ментальних рис, психологічних та поведінкових реакцій, полягає, на нашу думку, ключ до розуміння контексту відповідного історичного періоду та середовища. Одним із важливих джерел, на які спираються дослідники, – є щоденникові записи письменників, науковців, військових, священників. Предметом пропонованої статті є «Щоденник» Бориса Олександровича Лазаревського – російського та українського письменника-белетриста, сина відомого українського історика Олександра Матвійовича Лазаревського (1834–1902 рр.). У контексті зазначеної проблематики актуальними видаються насамперед записи самого автора у контексті життя паризького емігранта, сюди ж включене все «помережене українським маркером»: думки про Україну, оцінки тих чи інших подій життя, культури та людей із ними пов'язаних.

Власне кажучи, два томи «Щоденника» Б. Лазаревського за 1925 та 1927–1929 рр. було знайдено, у прямому значенні слова, «у купі книг, винесених на вулицю, і в яких люди, що проходили мимо, порпались, переглядали, виривали те, що сподобалось» [1, 151], у

румунському місті Крайова у 1945 р. фронтовими кореспондентами Б. А. Слущким (1919–1986 рр.) та І. І. Гончаренком (1908–1989 рр.).

Цінність такої знахідки є надзвичайною, адже відомо, що Б. Лазаревський вів щоденникові записи протягом усього життя і за його доемігрантський період існує 60 томів таких записів. Натомість період еміграції презентують лише названі вище два томи. Том «Щоденника» за 1925 р. після смерті Б. Слущкого було передано на зберігання до Російського державного архіву літератури та мистецтва (м. Москва). Примірник же за 1927–1929 рр. від часу віднайдення і по сьогодні зберігається у приватній колекції родини І. Гончаренка.

Метою статті є введення до українського історіографічного простору паризького «Щоденника» Б. Лазаревського за 1927–1929 рр., передовсім, висвітлення у цьому тексті повсякденного життя еміграції. Методологія дослідження ґрунтується на розробках французької історичної школи «Анналів», застосовуючи концепти «ментальність» та «авторське еґо», у розумінні її представників.

Аналіз останніх публікацій. Часткове введення змісту «Щоденника» Бориса Олександровича було розпочате І.І. Гончаренком – кореспондентом Другої світової війни та радянським поетом. Зокрема, у 1966 р. він повідомив про обставини виявлення «Щоденника» у межах невеликої за обсягом статті та опублікував зміст чотирьох раніше невідомих листів письменника Олександра Купріна (1870–1938 рр.) до Бориса Лазаревського за 1928 р. [1] Власне, І. Гончаренко уникнув критичних історичних чи історіографічних оцінок щодо аналізу як змісту «Щоденника», так і особистості Бориса Лазаревського, окрім тих, які були необхідні для появи матеріалу на сторінках республіканського часопису. Продовжувачем відкриття для наукового загалу «Щоденника» стала донька І. Гончаренка – Оксана Іванівна Гончаренко (1940–2016 рр.) – філологиня, літературна редакторка Київської студії документальних фільмів. Вона порушила питання українськості Б. Лазаревського на прикладі його проукраїнсько спрямованих записів про Російсько-японську війну 1904–1905 рр. [2] та зустрічі з емігрантами-українцями, зокрема із композитором та диригентом Олександром Кошицем (1875–1944 рр.) [3].

Але з причини надзвичайно складного, майже нерозбірливого почерку Бориса Лазаревського, повний зміст історичного артефакту так і залишився недослідженим.

Виклад основного матеріалу. Париж 1920-х рр., поза сумнівом, був епіцентром громадських і культурних подій європейського та світового масштабів, середовищем численної еміграції, у першу чергу з Російської імперії, яка зазнала краху, а відтак – і з України. Тут вирувало розмаїття культур і способів життя, переплітались творча й особиста доля багатьох талантів і видатних особистостей, які не просто існували, а боролись за існування, шукали місця під сонцем. «Це було невелике містечко, – писала про емігрантський Париж, із притаманною їй іронією письменниця, поетеса та мемуаристка дорадянської Росії Надія Теффі (1872–1952 рр.), – жителів у ньому було тисяч сорок, одна церква і непомірна кількість трактирів. Через містечко протікала річка. У стародавні часи звали річку Секваною, потім Сеною, а коли заснувалось на ній містечко, жителі стали називати її «іхня Невка». Але стару назву все-таки пам'ятали, на що існувала приказка: «Живемо, як собака на Сіні – зле!». Населення містечка виявилось строкате, зібралися з усіх кінців країни, яка зникла, змінивши ім'я спочатку на РРФСР, потім на СРСР. Молоді пішли в шофери. Люди зрілого віку створили трактири або служили в цих трактирах: брюнети – за циган і кавказців, блондини – за малоросів. Географічне розташування міста було дуже дивне. Оточували його не поля, не ліси та долини – оточували його вулиці найближкучішої столиці світу, з чудовими музеями, галереями, театрами. Але жителі містечка не зливалися і не змішувалися з жителями столиці і плодами чужої культури не користувалися» [4]. Дивним чином перегукується із цим уривком допис самого Б. Лазаревського у «Щоденнику» від 15.12.1927 р.: «Не хочу быть собакой на сене, как пишут некоторые, особенно о богачах так пишут. Как хорошо, что я живу не так, а на реке Сене» [5, 20].

Н. Теффі пише про «російський Париж» 1920-х рр., кількість мешканців якого, за підрахунками дослідників, сягала щонайменше 60 тис. Пораховані власники т.зв.

нансенівських паспортів*, але скільки було тих, хто вже отримав французьке громадянство, або мав громадянство інших країн, через які рухався потік еміграції, достеменно не відомо. Складно підрахувати скільки серед цих людей було українців, вихідців із України. Адже у Париж прибували і затримувались у цьому мегаполісі переважно люди з освітою, культурні мешканці великих міст, які легше адаптувались (знали мову, були здатні її опанувати). Відтак, вихідців із Києва, Харкова, Одеси, Катеринослава, Полтави, поза сумнівом, було чимало. Серед паризької емігрантської інтелігенції напевне були і шанувальники творчості Б. Лазаревського, а ностальгія за минулим робила їх охочими читачами книжок його оповідань та нарисів.

За головним своїм письменницьким хистом, читацькою аудиторією, професійним оточенням Б. Лазаревський, насамперед, белетрист. До революційних змін 1917 р. переважно з українськими образами, а в еміграції, звісно, з іншими. Життєві обставини, властивості характеру й міра таланту втягнули його після українського інтелектуального простору до російського письменницького середовища задовго до еміграції. Він багато працював, пройшов школу А. Чехова (1860–1904 рр.), був найближчим приятелем О. Купріна, увійшов до кола столичної богемі, зазнав успіху.

Б. Лазаревський був досить знаною фігурою як в російському, так і в українському емігрантському середовищі. Його ім'я часто фіксується у російськомовній світській хроніці Парижа поруч із іменами відомих діячів культури П. Мережковським (1865–1941 р.), З. Гіппіус (1869–1945 рр.), В. Ходасевичем (1886–1939 рр.), І. Буніним (1870–1953 рр.), О. Купріним та іншими. Тут вони всі були майже на рівних, не зважаючи на колишню славу і успіх, усі були у пошуку, за виразом поета К. Бальмонта «звонкою необхідности» [5, 400]**. Поступово у Франції та у Парижі склалася й українська діаспора, яка до 1925 р. стала досить чисельною (25 тис. у країні та 3–5 тис. у її столиці): це насамперед т. зв. УНРівська еміграція, українські діячі із Галичини й Волині, військові з розформованих поляками таборів для інтернованих, а також ті, хто випадково опинився у білогвардійських арміях, численні заробітчани із західно-українських земель [6, 450].

Українська еміграція у Парижі була строката, мало організована у культурних та політичних аспектах. Головними конкуруючими сторонами тут були відверто прорадянський «Союз українських громадян», ліві або соціалісти на чолі з М. Шаповалом (1886–1948 рр.) та УНРівський «Союз українських емігрантських організацій» М. Шумицького (1889–1981 рр.). Головним друкованим органом останнього з 1925 р. був тижневик «Тризуб», створений за особистою ініціативою С. Петлюри (1879–1926 рр.). УНРівці були вірні державницьким та антибільшовицьким принципам. Саме до них і був схильний Б. Лазаревський – позапартійний, ліберал за світоглядом, він підтримував стосунки із редакцією «Тризу́ба», друкувався на його сторінках, брав участь у громадських акціях, виступав на українських вечорах та концертах.

Б. Лазаревський, на відміну від багатьох своїх літературних побратимів, навіть більш обдарованих і титулованих, був людиною, здатною пристосовуватися до непростих обставин життя в еміграції, не полишаючи творчості. Шлях до Парижа, власне як і у більшості вигнанців, був непростим, але загартував його: гетьманський Київ, денікінський Ростов-на-Дону, де письменник служив в Освазі, Батум і екзотична професія квиткового контролера на французькому рейсовому пароплаві Батум–Марсель, далі – Константинополь, потім Берлін і, нарешті, Париж. З Парижа Б. Лазаревський несподівано вирушив «для поправки здоров'я» до Чехословаччини. Побував у Празі, лікувався на курорті Бехині, побачив країну, завів численні знайомства, у тому числі й із президентом Чехословацької республіки Т. Масариком (1850–1937 рр.), вивчив чеську мову.

* Із січня 1923 р. у Франції були введені нансенівські паспорти («сертифікат д'ідантіте»). Не всі російські емігранти взяли їх, бо отримання такого паспорта означало визнання себе особою без громадянства: тієї Росії, юридичний зв'язок із якою підтверджував старий національний паспорт, вже не існувало, а радянський паспорт вони не хотіли мати. Із 1930 р. нансенівські паспорти видавалися лише біженцям, які залишили Росію до 28 жовтня 1924 р., тобто до дати визнання Францією радянського уряду. До визнання СРСР французькі суди ігнорували дію радянських декретів ВЦВК 1921 р. про позбавлення громадянства деяких категорій осіб, які перебували за кордоном, і розглядали емігрантів як російських громадян, підлеглих дореволюційному праву.

** Запис у листі до Б.Лазаревського Г. Кузнєцової від 6.04.1929 р.

Завдяки власній харизмі, літературному таланту, громадській активності, налагодженим особистим зв'язкам Б. Лазаревський до 1930 р. отримував матеріальну допомогу від Президента та уряду Чехословаччини. Адже, з 1921 р. у Чехословаччині проводилася т. зв. російська акція з надання всебічної допомоги тисячам емігрантів з Російської імперії, зокрема, фінансову допомогу отримали і понад 20 тис. біженців з українських земель [7]. С. Шуміхін, який досліджував емігрантський «Щоденник» Б. Лазаревського за 1925 р., висловив припущення, що така щедрість уряду ЧСР може пояснюватися наявністю в країні золотовалютних резервів царської Росії, переданих т.зв. білочехам О. Колчаком і вивезених через Сибір [8]. Втім, як зазначив і сам дослідник, ніяких доказів такої версії не існує. Так чи інакше, але Б. Лазаревський у 1925 р. написав листа Т. Масарику з проханням про допомогу. 20 квітня Б. Лазаревський нотує у «Щоденнику»: «Сон или явь? 3000 фр., а не крон от Масарика. <...> Упал на колени и Господа возблагодарил... Я счастливец» [9, 663].

Матеріальне життя так само важливий чинник для розуміння творчості, психології та поведінки людей в еміграції. 1927–1929 рр. у Парижі, коли писався «Щоденник», були для Б. Лазаревського швидше періодом вдачі і перемог, ніж поразок. На останніх сторінках рукопису його автор скрупульозно підрахував свої статки за кожен рік і місяць та джерела надходження коштів у франках, імена адресатів подав скорочено (Бо, Ліс, Юрк і т. ін.): «получено денег за 1927 год, январь – 2014... декабрь – 1962... За год – 20233; 1928 год, январь – 1765... май – 1120... июль – 2300... август – 1600 (от Масарика – 730), октябрь – 1200... декабрь – 6 980... Итого 1928 год: 24964 фр.» [5, арк. 346]

Значна сума, яка була отримана у грудні, пояснюється надходженням коштів знову ж таки від уряду Чехословаччини. У «Щоденнику» від 13 грудня 1928 р. є запис: «5000 из Праги есть! ...пошел в банк получил их. Возвращался в метро и встал на Re..(нерозб. – С. Б., О. С.) купил шинку и галстук. Домой – заплатил хозяйке. Позвонил Сургучу*... Как велик Господь! И как не страшна смерть для верующего в него... вчера и сегодня со мной случилось нечто и я не знаю зачем... зачем охраняет меня кто-то... Приехал Сургучев... поехали с ним обедать в русский ресторан» [5, арк. 207а, 208].

Записи про фінансові надходження за 1929 р. збереглися не повністю, але ось деякі з них: «январь – 450... февраль – 1095... апрель – 1611...» [5, арк. 342-343]. У липні з Америки надійшло 750 франків. Найчастіше гроші надходили від адресата «Бо» – припускаємо, що це був паризький видавець або меценат, візити до якого неодноразово згадуються письменником. Щоб зрозуміти наскільки впевнено почувався Б. Лазаревський матеріально на той час, коротко зупинимось на паризьких зарплатах і цінах.

Середній зарібок робітника металурга коливався від 18 до 50 франків на день, шахтаря – 35–45 франків на день. Щоденні витрати на їжу не перевищували 6–8 франків. Для емігрантів життєвою вдачею вважалося отримання місця таксиста, які належали до розряду робітничої аристократії. Середній зарібок водія за день становив 100 франків. Серед емігрантських дам була поширена думка, що вийти заміж за таксиста – рівноцінно великому грошовому виграшу в лотерею. Але, щоб зібрати гроші на купівлю власної, а не орендованої машини, потрібно було працювати по дванадцять – чотирнадцять годин на добу протягом довгих місяців. Звичайно, це була робота на знос, до того ж – у недобррозичливому оточенні. Ціни у ресторанах, звичайно ж, «кусалися». З рекламних оголошень можна дізнатися, що, наприклад, сніданок з трьох страв в «Ермітажі» коштував 15 франків, а обід із чотирьох страв – 28 франків. Вечеря а la carte (тобто по меню) обходилась набагато дорожче. У Парижі було безліч дешевих ресторанчиків та кафе, де можна було пообідати менше ніж за 10 франків, випити кави і з'їсти сандвіч за 5 франків. Згодом вони перетворювалися у клуби за спільними інтересами та спогадами, постійні місця «явок» для людей, які були позбавлені рідного ґрунту. Б. Лазаревський, його друзі та знайомі – завсідники «Ротонди», «Купола», «Доме».

Порівняно з іншими інтелектуалами, які не побажали змінити рід занять, Б. Лазаревський, посилаючись на записи у «Щоденнику», виглядає зовні досить благополучно. Відомо, як бідувала в еміграції родина М. Цветаєвої (1892–1941 рр.). Подружжя Н. Берберової (1901–1993 рр.) та В. Ходасевича, якого автор «Щоденника» не

* Сургучов Ілля Дмитрович (1881–1956 рр.) – російський прозаїк, драматург, публіцист, літературний критик, мемуарист.

надто шанував, працювало у російськомовних газетах (вона – у «Последних новостях», він – у «Возрождении»), і у кращі часи на двох мали 40 франків на день, а до початку цього відносно благополучного періоду в житті – не більше 30 франків. Е. Хемінгвей, який тоді жив у Парижі, отримуючи нерегулярні гонорари за ранні оповідання, відзначав, що сяк-так перебивався із супутницею життя на 60 франків в день.

Можна було харчуватись і вдома: наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. кілограм хліба у паризьких булочних та великих магазинах коштував 2,25 франка, літр молока до 1930 р. – 1,7 франків, з 1930 р – всього 1 франк, банка шпротів – 5,5 франків, пачка гречаної крупи – 2,25 [10, 92].

Але для емігранта, зі статками Б. Лазаревського, скромні трапези в кафе, або власноруч приготовані у готелі, були повсякденністю. Він жив незможно, але любив Париж: вулиці і парки, театри і кіно, транспорт і пресу, обожнював паризький спосіб життя, з його публічністю, безліччю гарних і розкутих жінок, дозвіллям і спілкуванням.

Від'їхавши на короткий час до Брюсселя для виступу на власному творчому вечорі і, як завжди, прихопивши із собою «Щоденник», вже на наступний день, відчуваючи ностальгію, записує: «Здесь я чужой, а в Париже свой. По первому впечатлению Брюссель все таки большая провинция. ...пошли искать ресторан, пивных хоть залейся, а ресторанов не видно. Это не Париж. Долго бродили ... нашли нечто вроде студенческой столовой [5, арк. 237]. ... Нет парижских русских газет... как они мне интересны» [5, арк. 239]. В останній день відрядження від 28.01.1929 р. є запис: «Завтра назад в милый Париж» [5, арк. 241].

Зі «Щоденника» очевидно скільки зусиль та енергії Борис Олександрович витрачав на творчу роботу та клопоти, що були пов'язані із його фінансовою стабільністю, тому мимоволі стаєш апологетом цієї людини та опонентом тих, хто подекуди оцінює письменника, як пересічну особу без власного «я» та «таланту». Жив у Парижі на одні лише пожертви благодійників, не займаючи, у 1928 р. видавав збірки оповідань «Голос родини» [11] та «Грех Парижа» [12].

Варто подати написаний від руки список осіб, яким Б. Лазаревський розіслав одну зі своїх паризьких збірок*: «Бо, Бунин и Галина, Кол. Червинскому, библиотека Ниццы, Парижа и Пуату, Flammarion**, Эррио***, Савченко и Билибину, Гинцбургу особенно, Г. Струве, Айхенвальду, Юркевичу, Масарику, Коти, Евреинову, Шухаеву, Милюкову, Яковлевой» [5, арк. 341, 342 а]. Вочевидь, ці люди так чи інакше були обізнані з творчістю автора збірки, думка та підтримка яких для нього була важливою.

У «Щоденнику» Б. Лазаревським вклено чимало вирізок із преси з оцінками його творчості як компліментарними, так і критичними, але вони мало його бентежили. Він мав достатньо тверезого розуму та самоіронії. 4 лютого 1928 р. вклеїв газетну вирізку, де письменник названий «...одним из утонченнейших художников быта, русским Мопассаном». Додає припис: «...было приятно. Уж сколько раз твердили миру»..., (далі за І. Криловим) что лесть гнусна, вредна; но только все не впрок, И в сердце льстец всегда отыщет уголок. Вороне где-то бог послал кусочек сыру» [5, арк. 25].

Вище зазначене є, так би мовити, «background», або ж тло для дослідження «Щоденника», який власне Б. Лазаревський починає записувати у Парижі з 1 листопада 1927 р., закінчивши свої мандри і вже остаточно перебравшись туди з Ніцци, де жив до цього протягом року.

Із 1927 р. і до самої смерті у 1936 р. Б. Лазаревський винаймав маленьку кімнату у приватному готелі за адресою: «Paris X. 3, Rue Pierre Chaussou. Little hotel». Під такою назвою і з тією ж адресою ця установа існує й сьогодні, запрошуючи на відпочинок гостей Парижа. А весь невеликий архів Б. Лазаревського після його смерті надійшов до паризької бібліотеки ім. С. Петлюри, яку у 1940 р. німецькі окупанти ліквідували.

Здається, що і нерозбірливість багатьох записів у «Щоденнику» зроблена начебто навмисне, щоб стороннє око без потреби не ковзало по подробицям особистого життя. У

* Наводимо перелік тих прізвищ, які вдалось дешифрувати.

** Фламмаріон Каміль (1842–1925 рр.) – французький астроном, якому Б. Лазаревський присвятив статтю, надслав листи, цінуючи космізм його мислення, споріднену своїй душі, що намагається заглянути за межу земного людського існування.

*** Ерріо Едуард (1872–1957 рр.) – прем'єр-міністр у 1924–1925 рр. та міністр освіти Франції у 1928 р.

нашій уяві постать Бориса Олександровича невід’ємна від його щоденників. Ось він бере цей грубий зошит і, тримаючи під пахвою, сідає в електричку, щоб їхати у Шампінї на зустріч із О. Кошицем, так само поїздом у Брюссель на власний творчий вечір на запрошення друзів, морських офіцерів, або йде по бульвару Монпарнас до кафе «Ротонда» на зустріч із І. Сургучовим і вже там, сидячи за столиком, розгортає «Щоденник» на коліні та щось пише.

Перша сторінка «Щоденника 1927–1929»: 1.11.1927 «...Сегодня день всех святых. Я зашел в церковь... Сегодня день поминовения усопших на кладбищах и многие из родственников там на Монпарнасе... «На аспиде и василиска наступиши И попереши льва и змия ...Царь Давид»*. Это написал Сургучов, когда я пришел в «Ротонду». А перед этим я был на кладбище Montparnasse. Купил две розы, одну положил на могилу Петлюре и другую Мопассану... И ту и другую могилу я не мог сразу найти. Множество народу... везде цветы. И ноябрь, как май и день майский, что ноябрьский. Могила Петлюры вся в цветах и венках наших национальных жовто-блакитных. Вокруг Мопассана тоже множество цветов, но на самом памятнике – на книге (1858–1893) только веточки туи с двумя шишками и я положил туда розу. К вечеру нездоровилось и ...меня провожал Сургучев» [5, арк. 1–1а].

Висновки. Отже, у 1927–1929 рр. письменник активно занурився у життя паризької еміграції: бував на вечорах, концертах, виголошував промови на панахидах, відвідував кінотеатри, кафе, закохувався, ревнував, друкувався у пресі, публікував книги. Дещо обмежились контакти з О. Купріним – лише 4 листа за два роки; у Польщі помер від сухот М. Арцибашев – близька по духу до Б. Лазаревського людина, його земляк-харків’янин; жодного листування із І. Буніним, натомість надходять листи і записки від музи та коханки останнього – Г. Кузнецової; особливо близьким стає для Б. Лазаревського письменник І. Сургучов – неординарна особистість, його давній друг і знайомий. Помітно, «Щоденник» писався Б. Лазаревським не лише для себе. У житті письменника, наповненому мандрами, особистою невлаштованістю, такий том був радше порадиником, другом, супутником, ніж архівною цінністю. Не дивно, що через певний час автор охоче залишав свої записи друзям «на збереження», передавав до приватних архівів, заповідав родичам, можливо, без жодного жалю і сподівання на зацікавленість. Доба еміграції ще більше переконувала в тому, що, за висловом Б. Пастернака, «не надо заводить архива, над рукописями трястись».

«Щоденник» Бориса Олександровича Лазаревського за 1927–1929 рр. (як власні рукописи, так і його кореспонденція) є цінним і важливим першоджерелом, вивчення, аналіз та публікація змісту якого доповнить сучасну українську історіографію у питаннях дослідження української еміграції 20 – 30-х рр. ХХ ст. Перспективним вбачаємо розробку таких напрямів: науково-літературне оточення Б. Лазаревського, його співпраця з представниками української та російської паризької еміграції, публікація (вперше) їх автографів; оцінка Б. Лазаревським сучасних йому політичних, суспільних та культурних змін (на прикладі подій в Україні – від УНР до УСРР та РРФСР) та інші. Симпатії і антипатії, суб’єктивне сприйняття людей і подій завжди найцікавіші, коли маємо справу із особистістю яскравою і неординарною, а саме таким, з нашої точки зору, і є Борис Лазаревський. Приватне, особисте і творче у цій особистості тісно сплетені та невід’ємні.

Список використаної літератури

1. Гончаренко И. Неопубликованные письма А.И. Куприна / И. Гончаренко // Радуга. – 1966. – № 4. – С. 151–154.
2. Гончаренко О. Як воювали українці в часи російсько-японської війни / О. Гончаренко // Літературна Україна. – 2015. – 19 березня – С. 13.
3. Гончаренко О. Зустріч з Олександром Кошицем // Українська музична газета. – 2014. – № 2 (92). – С. 12.
4. Зверев А. Повседневная жизнь русского литературного Парижа. 1920–1940 / А. Зверев : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1046574/Zverev_-_Povsednevnyaya_zhizn_russkogo_literaturnogo_Parizha._1920-1940.html (6.03.2020).

* Одна з пісень псалмів Давидових (90) із Старого Заповіту. Зміст пояснюється як боротьба і подолання спокус диявольських: заздрість, лютість, гріховність. Вписано від руки квадратними літерами.

5. Лазаревский Б. Ма vie. – Рукопис, 1927–1929. – 400 арк. Приватний архів С.І. Берегового.
6. Савченко В. Симон Петлюра / В. Савченко. – К. : Нора друк, 2019. – 469 с.
7. Віднянський С. В. Масарик Томаш-Гарріг / С. В. Віднянський : [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Masaryk_T_G (06.03.2020).
8. Шумихин С. «Вот подожди, я приеду, я вам покажу рулетку...». Неизвестные письма А. Куприна, найденные в Румынии, публикуются через 53 года / С. Шумихин // Книжное обозрение «Ex libris НГ». – 1998. – 18 марта : [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://liv.piramidin.com/belas/Kuprin/pisma.htm> (6.03.2020).
9. Шумихин С. Русская Прага, русская Ницца, русский Париж: Из дневника Бориса Лазаревского / С. Шумихин // Диаспора: новые материалы. – Париж ; СПб., 2001. – Вып. 1. – С. 645–714.
10. Волкова И. Наш общепит в Париже / И. Волкова // Родина. – 2007. – № 1. – С. 90–97.
11. Лазаревский Б. Голос Родины: новые рассказы / Б. Лазаревский. – Париж : Imprimerie L. Beresniak, 1928. – 156 с.
12. Лазаревский Б. Грех Парижа / Б. Лазаревский. – Рига : Дидковский, 1928. – 181 с.

References

1. Honcharenko, I. (1966). Unpublished letters of A. I. Kuprin. Raduha, 4, pp. 151–154. [in Russian]
2. Honcharenko, O. (2015). How the Ukrainians fought during the Russo-Japanese War]. Literaturna Ukraina, 19.03. 13. [in Ukrainian]
3. Honcharenko, O. (2014). Meeting with Oleksandr Koshyts. Ukrainska muzychna hazeta, 2 (92), p. 12. [in Ukrainian]
4. Zverev A. Everyday life of Russian literary Paris 1920–1940] (n.d.). Available at: https://www.e-reading-lib.com/bookreader.php/1046574/Zverev_-_Povsednevnyaya_zhizn_russkogo_literaturnogo_Parizha._1920-1940.html [Accessed 06.03.2020]. [in Russian]
5. Lazarevskij A. Ma vie. – Rukopys, 1927 – 1929. – 400 ark. Pryvatnyi arkhiv S. I. Berehovoho. [in Russian]
6. Savchenko V. (2019) Symon Petlyura. Kyiv: Nora druk, 469 p. [in Ukrainian]
7. Vidnyanskyj S. V. (2009) Masaryk Tomash-Garrig. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Masaryk_T_G [Accessed 06.03.2020]. [in Ukrainian]
8. Shumikhin, S. (1998). «Wait, I'll come, I'll show you roulette ... » Unknown letters of A. Kuprin, found in Romania, are published after 53 years. Knyzhnoe obozrenie «Ex libris NH» Available at: <http://liv.piramidin.com/belas/Kuprin/pisma.htm> [Accessed 06.03.2020]. [in Russian]
9. Shumikhin, S. (2001). Russian Prague, Russian Nice, Russian Paris: From the diary of Boris Lazarevskij. Diaspora: novye materialy, Vol. 1, pp. 645–714. [in Russian]
10. Volkova I. (2007). Our catering in Paris. Rodina, 1, pp. 90–97. [in Russian]
11. Lazarevskij B. (1928). Voice of the Homeland: New Stories]. Paris: Imprimerie L. Beresniak, 156. [in Russian]
12. Lazarevskij B. (1928). Greh Parizha. [Sin of Paris]. Riga: Didkovskij, 181. [in Russian]

BEREGOVYI Sergij, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Humanities, National University of Food Technologies,
e-mail: beregovoi_serg@ukr.net,

SYLKA Oksana, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Humanities, National University of Food Technologies,
e-mail: omedalieva@ukr.net

BORYS LAZAREVSKY ABOUT THE EVERYDAY LIFE OF EMIGRATION IN PARIS (BY THE MATERIALS OF THE DIARY «MA VIE»: 1927-1929)

***Abstract. Introduction.** Researching of the personal, social and creative life of the representatives of Ukrainian emigration of the 20–30s of the twentieth century, manifestations of their mental traits, psychological and behavioral responses afford us an opportunity to understand the context of the relevant historical period and surroundings. The diary notes of writers, scholars, military and priests are important*

sources that researchers rely on. The subject of the proposed article is *The Paris Diary of Borys Lazarevsky*, who was a Russian and Ukrainian fiction writer, a son of a famous Ukrainian historian Olexander Lazarevsky (1834–1902). The author's notes as a projection of the Parisian expatriate life are relevant in the context of these issues, including everything “denoted by a Ukrainian marker”: reflections on Ukraine, assessments of certain events of life, culture and people related to them.

Purpose. The purpose of the article is to introduce the contents of *The Paris Diary of B. Lazarevsky* for 1927–1929 to the Ukrainian historiographic space. B. Lazarevsky kept diary notes throughout his life. There is a prevailing assertion that there are 60 volumes of such entries. The emigration period is represented only by the volume from 1924 to 1925, which is kept in the Russian State Archive of Literature and Art (Moscow) and an exemplar for 1927–1929. The last one from the time of its founding is still kept in the private collection of the family of I. Goncharenko.

Results. B. Lazarevskyj was a well-known figure in both Russian and Ukrainian immigrant communities. His name is often recorded in the Russian-speaking secular chronicle of Paris next to the names of the famous figures of culture. Thanks to his charisma, literary talent, public activity, personal relations B. Lazarevskyj received material assistance from the President and the Government of Czechoslovakia until 1930. He lived poorly, but he loved Paris: streets and parks, theatres and cinemas, transport and the press, he adored the Parisian lifestyle because of its publicity, a crowd of beautiful and uninhibited women, its leisure and communication.

Originality. For the first time the content of the diary entries for 1927 – 1929 by B. Lazarevsky was partly analyzed in contemporary Ukrainian historiography.

Conclusion. Borys Lazarevsky's *Diary for 1927–1929* (both his own manuscripts and his correspondence) is a valuable and important original source, the study, analysis and publication of the content of which will supplement contemporary Ukrainian historiography in the researches of Ukrainian emigration of the 20–30s of the twentieth century. We consider that the development of following areas are very promising: B. Lazarevsky's scientific and literary surroundings, his collaboration with the representatives of Ukrainian and Russian Paris emigration, the publication (for the first time) of their autographs; B. Lazarevsky's assessment of contemporary political, social and cultural changes (for example, events in Ukraine – from the UPR to the USSR and the RSFSR) and others. Sympathies and antipathies, subjective perception of people and events are always the most interesting when they are dealing with a bright and an extraordinary personality, and that is exactly our point of view about Borys Lazarevsky. Private, personal and creative are interlaced and integral in this personality.

Key words: The Lazarevsky family, Parisian Ukrainian emigration of the 1920s and 1930s, everyday life

Одержано редакцією 15.04.2020

Прийнято до публікації 19.05.2020

УДК 94 (477-22)«1929/1933»:316.647.5 (045)

DOI: 10.31651/2076-5908-2020-1-109-118

MOTUZ Valeria,

Candidate of Sciences (History), Senior Lecturer at the Department of Archeology and Special Branches of Historical Science Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

Orcid ID: 0000-0002-9974-7205

e-mail: v.k.motuz@ukr.net

THE MANIFESTATIONS OF XENOPHOBIC SENTIMENTS OF THE PEASANTRY OF THE UKRAINIAN SSR DURING THE COMPLETE COLLECTIVIZATION

The article considers the problem of intolerance among the peasantry of the Ukrainian SSR during 1929 – 1933. The author concludes that during the relevant time the expressions of xenophobic attitudes in the environment the peasantry of the Ukrainian SSR were influenced by two key factors: primary tribalism and a specific form of ideology, with the help of which they found the strength in itself to fight “strangers”.

Key words: continuous collectivization, peasantry of the Ukrainian SSR, xenophobia, workers-twenty five thousanders, appointees, rural activists.